

Срђан Б. Младеновић

Међународни центар за православне студије, Ниш - Србија

e-mail: srdjan.b.mladenovic@gmail.com

ТРАГОВИ ДЕЛАТНОСТИ СВЕТОГА САВЕ НА ТЕРИТОРИЈИ ДАНАШЊЕ МЕТОХИЈЕ И КОСОВА

Апстракт: Свети Сава је више пута боравио у областима које данас називамо Косовом и Метохијом. Две конкретне активности Светог Саве бележе његови биографи Доментијан и Теодосије. Најпре када је из Хиландара донео мошти Светог Симеона Мироточивог у Србију. Мошти су завађени Немањини синови, Вукан и Стефан, дочекали "на граници отачаства", тј. у Хвосну, вероватно почетком 1206. године. Претпостављамо да су мошти Светог Симеона дочекане у Малој Студеници која је управо из тог разлога стекла назив Мала Студеница. Касније, као први српски архиепископ, устројавајући аутокефалну Српску Цркву 1220. године, одредио је да два места у Метохији и једно на Косову буду епископска седишта. То су била седишта Призренске, Хвостанске и Липљанске епископије.

Кључне речи: Свети Сава, Епископије Призренска, Хвостанска и Липљанска, Метохија, Косово.

О првом српском архиепископу, *вожду отачаства*, Сави Немањићу написано је обиље радова у којима су приказане, не само његове црквене, већ и дипломатске активности.¹ Међутим, мало је сачуваних историјских извора, који нам говоре о његовој делатности на просторима данашње АП Косово и Метохија, а којих је несумњиво било. Наиме, познате су две конкретне делатности Светог Саве везане за овај простор. Најпре, доношење моштију Светог Симеона Мироточивог са Свете Горе, а потом и оснивање мреже епископија. Савини биографи, Доментијан и Теодосије, пружају нам податке о тим активностима.² Будући да је Свети Сава био, не само велики духовник, већ и далековиди државник, сваки траг његовог боравка и делатности на територији данашње јужне српске покрајине има далекосежне последице све до наших дана. Због тога ћемо највише пажње посветити најпре његовој делатности на устројству Српске Цркве на овим просторима, али и сваком податку о његовом боравку, дужем или краћем, па чак и да је у питању само пролазак преко ових области.

1 Само навођење радова о Светом Сави био би Сизифов посао. О *вожду отачаства*, како Светог Саву назива његов биограф Доментијан, написано је уназад сто година на хиљаде радова различитих провинијенција. Сама библиографија о Светом Сави била би веома опширна. Тога ради, ми ћемо у овом нашем прескромном раду навести само она дела која се дотичу наше теме, почевши од житија Доментијановог и Теодосијевог. О Светом Сави као вожду српског отачаства: Благојевић 1998, 63-74.

2 Њихова су дела објављивана у више наврата и од стране неколиких аутора, које ћемо хронолошки навести у списку литературе на крају нашег рада.

Претпостављамо да је прво *сретеније* принца Растка са плодним метохијским побрђем било још кад је са оцем Немањом и браћом Вуканом и Стефаном присуствовао сађењу два винограда у околини Хоче (између 1180-1190).³

Први јасан податак о боравку Светог Саве у Метохији односи се на почетак 1206. године, када је светитељ на молбу браће, али и из страха од напада каталанских пљачкаша на светогорске манастире, који су угрожавали и Хиландар, одлучио да пренесе очеве мошти у отаџбину. Мошти су завађени Немањини синови, Вукан и Стефан, дочекали *на граници отачаства*, тј. у Хвосну, вероватно почетком 1206. године.⁴ Сматрамо да је архимандрит Сава браћу измирио над очевим моштима већ тада у манастиру у Малој Студеници, познатијој као Богородица Хвостанска, како би процес канонизације бившег великог жупана Стефана Немање за свеца текао без икаквих проблема када буду стигли у Студеницу.⁵ Претпостављамо да су мошти Светог Симеона дочекане у Малој Студеници, која је управо из тог разлога стекла назив Мала Студеница. Након предаха у Малој Студеници, свечана поворка је наставила пут ка Великој Студеници, месту вечног почивалишта моштију Светог Симеона.⁶

Оба Савина биографа наводе да је након рукоположења за архиепископа и стицања самосталности Српске Цркве Свети Сава отишао на Свету Гору, потом у Солун где се снабдео потребним црквеним списима. Из Солуна, архиепископ Сава се копненим путем вратио у српску земљу.⁷ Тај пут ишао је узводно реком Вардар до Скопља, па узводно реком Лепенац кроз Качанички теснац према Косову, односно Неродимљу и Паунима, где у потоњим временима извори бележе да су се налазили двори српских владара, затим ка Липљану, Приштини, Вучитрну и Звечану. Даље, долином Ибра до Студенице.⁸ Врло вероватно се тим путем враћао и архиепископ Сава са својим пратиоцима. Иzasланици његовог брата, међу којима су се по Теодосију налазили и краљеви синови (вероватно престолонаследник Радослав и млађи Владислав), свечано су га дочекали на граници српске земље, која се од 1208. године налазила недалеко од Скопља, отприлике где је и данас гранични прелаз Генерал Јанковић, између Србије и новоназване РС Македоније. Сам краљ Стефан, због болести која га је напала у то време, није био у могућности да дочека свог брата Саву, па је послао делегацију с тим задатком.⁹ Ради се, дакле, о дочеку на највећем државном нивоу, што и не чуди, будући на значај делатности Светог Саве остварене у Никеји и Солуну. Овај дочек збио се крајем 1219. или почетком 1220. године.¹⁰

На путу, на коме претпостављамо да се кретала највиша делегација српског двора заједно са архиепископом Савом и његовим пратиоцима, постојало је неколико

3 О Оснивачкој повељи манастира Хиландара: Трифуновић, Бјелогрић, Брајовић 1986. О виноградима у Хотачкој метохији: Зарковић 2002, 59-60.

4 Од извора о дочеку моштију у Хвосну : Доментијан 1988, 115. и фуснота 18 на страни 344. Теодосије 1988, 162; О Хвосну као жупи и земљи од литературе: Мишић 1998, 97-99. (са старијом литературом).

5 О подацима за историју Богородице Хвостанске: Јањић 2009, 183-194. (са старијом литературом).

6 О архимандритском достојанству Светог Саве детаљно код Петровић 1998, 39-50. Такође од истог аутора о делатности Светог Саве на оснивању и осамостаљењу Српске Цркве: Петровић 1986, 75-98.

7 Доментијан 1988, 142. Теодосије 1988, 201-202. О значају Солуна за Србе: Тахиаос 2014, 70-80.

8 О мрежи путева у српским земљама средњег века: Шкриванић 1974, 72-75 и 82-102. Мишић 2014, 114 и карта на страни 166.

9 Доментијан 1988, 142. Теодосије 1988, 201-202.

10 Јанковић 1985, 18. (са старијом литературом).

могућих станица за предах и окрепљење. После Скопља где је завршена прва етапа пута из Солуна, могуће је да се свечана експедиција накратко задржала у манастиру Свете Богородице у Липљану, затим у Звечану, и на крају у манастиру Кончул у Горњем Ибру.¹¹ Треба узети у обзир да је Свети Сава журио у Студеницу, не само ради организовања новоустоличене Српске архиепископије, већ и због одржавања редовног годишњег помена Светом Симеону Мироточивом, будући да је васкршњи пост 1220. године почињао 10. фебруара и да се помен морао обавити пре почетка поста. Како је кретање зими отежано, претпостављамо да су се архиепископ Сава и чланови делегације, који су га свечано сачекали и пратили ка Студеници, одмарали барем на два поменута места на Косову, у Липљану и Звечану. На тим местима могли су да се угреју и окрепе за наставак пута.

Након дужег боравка у Студеници, архиепископ Сава одлази у Жичу, где врши освећење храма и потом приступа хиротонији епископа.¹² Све ово збило се након 29. марта 1220. године, после Васкрса, јер се у литургичким прописима забрањује освећење храмова у време поста и на храмовни празник.¹³

Три стара црквена средишта на Косову и Метохији, још из доба ромејске власти, архиепископ Сава одређује за епископске столице: Грачаницу за седиште Липљанске епископије, Богородицу Љевишку на реци Љевоши у Призрену за седиште Призренске епископије и већ помињану Малу Студеницу у Хвосну за седиште Хвостанске епископије. Седиште Липљанске епископије била је црква у Грачаници, недалеко од Приштине, посвећена Богородици, која је на почетку 14. столећа била у рушевинама па ју је обновио краљ Милутин од 1315. до 1321. године. Испрва је посвећена Благовестима, а касније се као њен празник спомиње Успење Пресвете Богородице. Краљ Милутин је такође обновио и Богородицу Љевишку почетком 14. столећа, десетлеће пре обнављања Грачанице (1306-1307). Остаци катедралног храма из 13. столећа били су седиште Призренске епископије. Од Милутинове обнове, храмовни празник је Успење Пресвете Богородице. Трећа катедра налазила се у Хвосну, на оброцима Мокре Горе, недалеко од села Студенице и Врело код Истока. Око 20 км северно од Пећи. На старим темељима изграђена је црква, посвећена Успењу Пресвете Богородице на почетку 13. столећа. Црква је запустела након Прве сеобе Срба, 1690 године, да би у наредним столећима била потпуно девастирана, тако да су данас видљиви само темељи богомоље.

Било би очекивано да су косовско-метохијски епископи, као и остали, након хиротоније и опремања неопходним богослужбеним књигама послати у своје катедре. За ову претпоставку, међутим, нема потврде у изворима. Врло је могуће да је нови епископ постављен у Хвосну, да се липљански епископ, раније постављен од Охридске архиепископије, повиновао новом архиепископу Сави Српском и укључио у организацију Српске Цркве или утекао Димитрију Хоматијану, а да је призренски епископ Нићифор остао привржен архиепископу Димитрију Хоматијану и побегао из Љевишке.¹⁴

Да ли је архиепископ Сава приликом именовања нових епископа и њиховог устоличења у Метохији (Хвосно и Призрен) и на Косову (Грачаница) имао потребе да својим личним присуством ојача њихов црквени ауторитет, поготово у Грачаници и

11 Извори не говоре детаљно о путу од грчке границе до Студенице, али нас тадашња географија упућује на такав след околности. Видети карту Мишић 2014, 156.

12 Јанковић 1985, 18.

13 Мирковић 1967, 226. Јанковић 1985, 23.

14 Јанковић 1985, 24-30. Петровић 1986, 91. Упореди Мишић 2014, 74.

Призрену, остаје као питање. Није искључено да је био присутан и у Грачаници и у Призрену приликом устоличења нових епископа, а да је посетио и хвостанског епископа при повратку у Студеницу. Нажалост, о свим тим активностима архиепископа Саве извори ћуте. Наша је претпоставка да је архиепископ Сава барем једном, ако не и више пута, посетио поменуте епископске катедре за време њихових храмовних празника, народски речено црквених Слава. Највише из разлога што су поменуте епископије биле на граници отачаства и што се питање јурисдикције дотицало управо њих. Сигурно је да његови боравци у Метохији и Косову нису били дужег трајања, јер би се то сигурно одразило и на топонимији ових области.¹⁵

Закључак

Информације о активностима Светог Саве на Косову и Метохији веома су скромне и оскудне, па ипак може се на изванредан начин реконструисати свако његово могуће и изворима доказано присуство на територији данашње јужне српске покрајине. Извори потврђују његове активности у овим областима 1206. године, приликом доношења моштију Светог Симеона и 1220. године, при повратку из Солуна и раду на ширењу мрежа епископија Српске Цркве. У сваком случају, Свети Сава је својим делатностима оставио дубок траг и на овим просторима.

Први јасан податак о боравку Светог Саве у Метохији односи се на почетак 1206. године, када је светитељ на молбу браће, али и из страха од напада каталанских пљачкаша на светогорске манастире који су угрожавали и Хиландар, одлучио да пренесе очеве мошти у отаџбину. Мошти су завађени Немањини синови, Вукан и Стефан, дочекали "на граници отачаства", тј. у Хвосну, вероватно почетком 1206. године. Могуће је да је архимандрит Сава браћу измирио над очевим моштима већ тада у манастиру у Малој Студеници, познатијој као Богородица Хвостанска. Претпостављамо да су мошти Светог Симеона дочекане у Малој Студеници, која је управо из тог разлога стекла тај назив.

Други податак односи се на пролазак Светог Саве преко Косова до манастира Студенице почетком 1220. године. Будући да је путовање било усред зиме у тешким временским условима, сматрамо да је светитељ накратко застао да се одмори и окрепи у Липљану и Звечану. У оба случаја Свети Сава је на *граници отачаства* тј. на Косову и Метохији дочекан са највећим државним почастима.

Извори и литература

Благојевић, Милош (1989): *Србија у доба Немањића; од кнежевине до царства: 1168-1371*. Београд: Заједничко издање ТРЗ "Вајат" - ИРО "Београд.

Благојевић Милош (1998): *Архиепископ Сава - вожд отачаства*. Београд: Зборник Сава Немањић – Свети Сава, историја и традиција. САНУ.

Благојевић, Милош (2011): *Српска државност у средњем веку*. Београд: Српска књижевна задруга.

Доментијан (1988): *Живот Светог Саве и живот Светог Симеона*. Београд: Заједничко издање Просвете и Српске књижевне задруге.

¹⁵ За разлику од многих других српских области, како у централној Србији, Црној Гори, Херцеговини, југоисточној Србији, у Метохији и на Косову готово нема забележених топонима везаних за име Светог Саве. Младеновић 2015, 387-399.

Зарковић, Божидар (2002): *Хотачка метохија. Први хиландарски посед у Србији*. Приштина (Лепосавић - Косовска Митровица): Институт за српску културу.

Јанковић, Марија (1985): *Епископије и митрополије Српске цркве у средњем веку*. Београд: Заједничко издање Народне књиге и Историјског института.

Јањић, Драгана(2009): *Подаци за историју Хвостанске епархије*, Приштина (Лепосавић) Баштина св. 26, Институт за српску културу.

Мирковић, Лазар (1967): *Православна литургика, Свете тајне и молитословља*. Београд.

Мишић, Синиша (1998): *Историјска географија Србије у житијима Светог Симеона и Светог Саве*. Београд: Зборник Сава Немањић – Свети Сава, историја и традиција. САНУ.

Мишић, Синиша (2014): *Историјска географија српских земаља од 6. до половине 16. века*. Београд: Магелан Прес.

Младеновић, Б. Срђан (2015): *Сво Косово црквам' покривено - сакрално и ономастичко благо српског народа у средњем веку на Косову и Метохији*. Бања Лука: Матица српска (Друштво чланова Матице српске у Републици Српској), Годишњак бр. 4-5.

Петровић, М. Миодраг, (1986): *Црквенодржавна идеологија Светог Саве у Студеничком типуку*. Београд: Зборник радова "Осам векова Студенице". Издање Светог архијерејског синода СПЦ.

Петровић, М. Миодраг, (1998): *Архимандритско достојанство Светог Саве*. Београд: Зборник Сава Немањић – Свети Сава, историја и традиција. САНУ.

Трифунковић, Бјелогрић; Брајовић, (1986): *Хиландарска оснивачка повеља Светог Симеона и Светог Саве*. Београд: Зборник радова "Осам векова Студенице". Издање Светог архијерејског синода СПЦ.

Теодосије (1988): *Житија*. Београд: Заједничко издање Просвете и Српске књижевне задруге.

Шкриванић, Гавро (1974): *Путеви у средњовековној Србији*. Београд: НИП "Туристичка штампа".

**TRACE OF THE ACTIVITIES OF THE SAINT SAVA IN TERRITORY
OF PRESENT DAY AP KOSOVO AND METOHIJA IN MIDDLE AGES**

Information about the activities of the St. Sava in Kosovo and Metohia is very modest and scarce, however, it is possible to reconstruct every possible possibility and sources of presence in the territory of today's southern Serbian province. The sources confirm his activities in these areas in 1206 when he brought the relics of Saint Simeon and in 1220 when he returned from Thessalonica and worked on the expansion of the networks of the Bishops of the Serbian Church. In any case, the St. Sava left a deep trace in this area as well.

The first clear information about the stay of St. Sava in Metohija refers to the beginning of 1206, when the saint is at the request of the brothers, but also from the fear of the attack by the Catalans robbers of the monasteries that threatened Hilandar, he decided to transfer his father's relics to the fatherland. The might of the deceased were Nemanja's sons, Vukan and Stefan, welcomed "at the border of the land of honor", that is, in Hvosno, probably at the beginning of 1206. It is possible that Archimandrite Sava had reconciled the brethren over his father's musts to a monastery in Mala Studenica, known as the Bogorodica Hvosnanska. We assume that the relics of St. Simeon were welcomed in Mala Studenica, which is why it was called Mala Studenica.

The other information relates to the passage of St. Sava through Kosovo to Studenica Monastery in the beginning of 1220. Since the trip was in the midst of winter in difficult weather conditions, we thought that the saint stopped briefly to rest and strengthen in Lipljan and Zvečan. In both cases, the St. Sava is at the boundary of deforestation, in Kosovo and Metohija received the highest state honors.